ТМ	Г. XXII	Бр. 1-2	Стр. 183 - 187	Ниш	јануар - јун	1998.

Приказ дела
Примљено: 04.05.1998.

Миомира Костић

ХЕРОИНЕ СОПСТВЕНИХ ЖИВОТА*

Clandestina iniusta praesumuntur.
([to je ura|eno tajno, pretpostavqa se da je protivpravno)

"Ponekad se ose}am kao { qunak, a ponekad kao ribwak. [qunak je bezna~ajan i svi ga {utiraju kada im se na|e na putu, a on ne mo`e nikome da uzvrati. ...Ribwak bi `eleo da ostane neuznemiravan u mirno}i svoje vode, ali svako ko po`eli, mo`e da baci mawi ili ve}i kamen koji onda prodire u wega a da ovaj ni{ta ne mo`e da u~ini da bi se odbranio od tog ne`eqenog objekta, niti da uzvrati napada~u istom merom. ... I ja sama sam ponekad ribwak, a ponekad { qunak".

Ovim Aleksandrinim re~ima autorka Zorica Mr{evi} otpo~iwe svoju kwigu o incestu, pojavi od pre znanoj kao ne{to {to je "najboqe ~uvana porodi~na tajna". Autorkino interesovawe za prava `ena, zloupotrebu dece i `ena, incest, post-incestni sindrom, porodi~no nasiqe, seksualno zlostavqawe kao kr{ewe qudskih prava `enske dece i dr, za uo~avawe ovih pojava, empirijsko istra`ivawe i nau~no uop{tavawe dobijenih rezultata, naro~ito se istaklo kroz rukovo|ewe i rad na mnogim projektima, pokrenutim sa ciqem obelodawivawa "tajne". I {~itavawe sadr`aja kwige, kroz {est glava, upoznaje ~itaoca, ~ak detaqno, sa pojmom i scenarijom incesta u porodi~noj i dru{tvenoj patologiji, psihologijom `rtava incesta, zakonodavnom regulativom incestnog pona{awa, kao i sa radom nevladinih organizacija u suzbijawu i le~ewu ove pojave. Svaki od podnaslova u glavama predstavqa posebnu temu, tako osmi{qenog naslova, koja zasebno, i u sklopu celine, primorava ~itaoca da razmi{qa o woj, da se ose}a kao nevidqivi posmatra~ najintimnijeg bola `rtve, da pati od nemo}i, svoje i tu|e, {to nije moglo da spre~i traumati~no iskustvo deteta u pro{losti, i da otkriva na~ine kojima kao ~ovek i profesionalac mo`e da pomogne.

Osnovni tekst kwige sastoji se od {est glava: I glava: Porodi~na patologija incestnog tipa; II glava: Scenario incesta: dru{tveni i poro-

* Zorica Mr{evi}: Incest izme|u mita i stvarnosti: kriminolo{ka studija seksualnog zlostavqawa dece. Beograd: Institut za kriminolo{ka i sociolo{ka istra`ivawa i Jugoslovenski cenar za prava deteta, 1997.

di~ni okviri incestnih zbivawa; III glava: Psihologija onih koje su pre-`ivele incest: post-incestni sindrom; IV glava: Incest de lege lata i de lege ferenda; V glava: Delatnost nevladinih organizacija; i VI glava: [ta re}i na kraju o incestu a da se ne pokvari ono {to je re~eno na po~etku i u sredini. Osim toga, kwiga ima i epilog, literaturu, rezime na engleskom i sadr`aj na engleskom.

U prvoj glavi autorka obja{wava {ta nije, a {ta jeste incest i iznosi karakteristike uzorka slu~ajeva koji su kori{}eni u radu. Podnaslovom "[ta nije incest" Zorica Mr{evi} hrabro opovrgava mi{qewa (~ak dugo dominanatna u nauci) o poreklu `enske histerije, koje je Frojd video u dru{tveno prihvatqivoj teoriji po kojoj je prijavqivawe incesta rezultat seksualnih fantazija baziranih na incestnim `eqama devoj~ica upravqenim ka o~evima. Froj je tako optu`io `rtve i odbacio wihovo iskustvo, a sve u korist mu{karaca - izvr{ilaca. Istori~ari, antropolozi i sociolozi poklawali su obja{wewu ove pojave sporadi~nu pa`wu, jer ona nije bila od interesa, obzirom na 'mali obim' i podrazumevanu povezanost sa abnormalno{}u. Incest je tek sedamdesetih godina kriminolo{ki identifikovan kao jedan od uzroka asocijalnog pona{awa (ali ne i sam kao vid asocijalnog pona{awa), dok su seksolozi, posle doba tzv. seksualne revolucije poku{avali da opravdaju pojavu 'dobrog incesta', koji sticawe seksualnog iskustva dece sa najbli`im srodnicima smatra uspe{nim uvodom u seksualni `ivot tokom odraslog doba. Tek je feministi~ki pristup incestu omogu}io da se ova pojava sagleda u politi~kom kontekstu, zato {to je uslovqena odnosima dru{tvene mo}i izme|u najbrojnijih dru{tvenih grupa mu{karaca i `ena i mu{karaca i dece. Posebnu vrednost radu daje sprovedeni model emprijskog istra`ivawa incesta. Autorka je neposredno komunicirala sa mnogim incestuiranim `enama iz na{e zemqe ili sa strankiwama. Elektronskom po{tom je razvila dopisivawe sa Jugoslovenkama i strankiwama koje su pre`ivele seksualne zloupotrebe u detiwstvu . Od 1993 do maja 1995 zabele`ila je 72 slu~aja incesta koja su obra|ivana metodom studije slu~ajeva. Autorka je tokom studijskog boravka na Univerzitetu u Ajovi obradila jo{ 17 slu~ajeva, tako da je kona~ni uzorak od 99 slu~ajeva kori{}en u radu.

Autorka posebno isti~e da pri odre|ivawu pojma incesta postojawe krvnog srodstva me|u akterima nije dovoqan razlog za nastanak incestuoznog odnosa. Dete `rtva ne do`ivqava traumu zbog krvnog srodstva izme|u sebe i u~inioca, ve} zbog kr{ewa odnosa poverewa. Zato nije dovoqno re}i: *Si quis ex his, quas moribus prohibemur uxores ducere, duxerit, incestum dicitur commitere* (Ako neko uzme za `enu osobu sa kojom obi~aji (zbog bliskih srodni~kih veza) zabrawuju zakqu~ewe braka, smatra se da je u~inio rodoskrvwewe).

U drugoj glavi autorka kroz 13 podnaslova obja{wava su{tinu dru{tvenih i porodi~nih okvira incestnih zbivawa. Istaknuto je da incest predstavqa neravnote`u dru{tvenih odnosa mo}i, u kojoj su deca na dnu dru{tvene lestvice jer svi odrasli imaju mo} nad wima. "Vekovi detiwstva", koji su bili periodi nepriznavawa posebnog statusa jednog doba u razvoju ~oveka, trajali su do po~etka IX veka u Evropi, do kada su deca na Starom kontinentu bila na sve mogu}e brutalne na~ine fizi~ki, psihi~ki i seksualno eksploatisana. Smatrana su "qudima u malom", a odrasli su samo i{~ekivali trenutak kada }e postati radno sposobni. Evropocentri~nost detiwstva odnosi se, ipak, samo na kulturu Evrope, jer je u

drugim delovima sveta prelazak iz de~ijeg u odraslo doba, jo{ od pamtiveka, bio obele`avan obredima inicijacije. Autorka, daqe iznosi niz tvrdwi koje bez rezerve, uveravaju ~itaoca u dru{tvenu zaveru }utawa, podse}aju}i na{u savest na pre}utanu ili izgovorenu misao o negirawu pojave, o izmi{qenim optu`bama `rtve koja `eli osvetu isl. Naj~e{}a reakcija javnosti biva uskla|ena sa izjavom u~inioca: "Mogla si da me zaustavi{, a nisi. Ti si kriva jer ti se ovo sve svi|a". Kao op{te, su{tinske uzroke seksualnog zloupotrebe `enske dece, autorka isti~e diskriminaciju `ena i wihovu podre|enost, "jer patrijarhalni dru{tveni tipovi organizovawa i strukture mo}i daju mu{karcima ve}e privilegije i nadmo} nad `enama". Tako|e, smatra zna~ajnim obja{wewe odnosa seksualnog nasiqa prema devoj~icama i seksualnog nasiqa prema `enama, kao i izdvajawe posebnog opisa incestuirawa invalidnih devoj~ica i romskih `ena. Autorka u ovoj glavi demisti fikuje i rasprostrawen stav o 'ru`nom i prqavom' napasniku, navode}i da se seksualna zloupotreba dece javqa i na izgled u sasvim 'pristojnim gra|anskim' porodicama, koje u svojoj okolini nisu poznate kao disfunkcionalne. Porodi~na zavera }utawa je nametnuta `rtvama, ali i drugim ~lanovima porodice. Tradicionalna porodica ne {titi dovoqno decu, a posebno ne devoj~ice. Vremenski mereno, incest je dugotrajno, vi{e puta ponavqano zlostavqawe. @rtve incesta svoj `ivot opisuju kao "padawe kroz gustu ka{u", kao "kroz neki lepqivi ka~amak". Kada je deda bio incestnik, to se de{avalo u porodicama u kojima se incest prenosio kroz generacije kao model opho|ewa prema deci, podr`avan od strane baka i o~eva (supruga i sinova). Rani seksualni odnosi izme|u bra}e i sestara smatraju se ~ak dobrovoqnim, a po{to se de{avaju izme|u mladih osoba skoro istih godina, kao i da ne ostavqaju gotovo nikakve traume. Autorka je istakla da su istra`ivawa dokazala kako se mnogi mu{karci sa zadovoqstvom i ponosom se}aju seksualnih debija sa svojim sestrama. Jedan od pokazateqa postojawa legitimnog, pre}utno tolerisanog seksizma i nasiqa u dru{tvu jeste incestuozni odnos izme|u bra}e i sestara. Zorica Mr{evi} nije zaobi{la ni posebno osetqivu ulogu majke u incestu, za koju se tradicionalno smatra da je u~esnica, bez obzira da li je znala za incest ili ne. Zato, roditeqi ne smeju zaboraviti da: *Pueri sunt de sanguine parentum, sed pater et mater non sunt de sanguine puerum* (Deca imaju krv svojih roditeqa, a otac i majka nemaju krv svoje dece).

U tre}oj glavi autorka ponovo, kroz 13 ta~aka, opisuje ono {to se ne da izbrisati ili pore}i i {to je do`ivotnost posledica incesta. Posledice traumatskih do`ivqaja ogledaju se kroz proces `aqewa, ~ije upoznavawe omogu}ava uspostavqawe ose}aja kontrole nad patwom i izbegavawe ekstremnih sredstava, kao {to su osveta, suicid, kriminalni ~in, upu}ivawe na prinudno le~ewe. Faze `aqewa obuhvataju: onemelost; potrebu za ritualom, qutwu, bes, ose}aj krivice, razumevawe i rastere}ewe od krivice, strah i anksioznost, tugu i oslobo|ewe od tuge, o~ajawe, zbuwenost, dezorijentaciju kao i napore ka obja{wewu i redefinisawu. Autorka iznosi {iroko rasprostrawenu ideju, me|u profesionalcima i onima koji se time stru~no ne bave, da seksualna zloupotreba deteta predstavqa uvod u kasniju pojavu homoseksualizma. Su{tinska neta~nost te tvrdwe je u tome {to se homoseksualan ne postaje gre{kom, niti se onaj koga ~ovek voli mo`e da odredi kao suprotan nekome koga mrzi. Zato Zorica Mr{evi} ka`e: "Mi smo ono {to jesmo. Za heteroseksualne `ene, seksualna ili romanti~na veza sa `enama, izgleda isto tako prazno ili neuzbudqivo,

kao i ose}aji koje bi imala lezbejka prema heteroseksualnom odnosu. Biti zdrava, zna~i mogu}nost kako heteroseksualne `ene tako i lezbejke, da se ose}aju ugodno u svom statusu." Osim toga, autorka navodi jo{ jednu predrasudu vezanu za incestuozne odnose. Naime, prvo na {ta se pomisli u vezi sa seksualnom zloupotrebom dece je homoseksualni pedofili~ar kao izvr{ilac. Me|utim, ~iwenica je da nema nikakvih dokaza da su homoseksualci ~e{}i izvr{ioci seksualnog nasiqa prema deci. Tako|e, `ene koje su pre`ivele incest nekada razmi{qaju, a nekada ne, o tome da }e wihovo bolno iskustvo iz detiwstva uticati na pojavu homoseksualizma kod wih.

Kao jedna od posledica incestuoznih odnosa u detiwstvu kod `rtve se mo`e javiti poreme}eno se}awe. Se}awe mo`e biti omogu}eno ili olak{ano upotrebom e-mail komunikacije, {to predstavqa deo terapijskog procesa koji primewuju neki savremeni terapeuti u svom radu.

Ono {to postaje sastavni deo `ivota `ena `rtava incesta je ose}aj krivice koji ih prati ~itavog `ivota. Samopovre|ivawe i samoubistva su tipi~ne posledice ose}aja krivice.

Autorka u ovoj glavi obja{wava i kako koristiti pojam "`rtva". U feministi~koj literaturi nema nikakve dileme oko toga da pojam "`rtva" mora biti odba~en, a da umesto toga treba koristiti pojam "ona koja je pre`ivela" (survivor). Kada bi se koristio termin "`rtva" time bi bila negirana `ivotna borba za dostojanstvo, uspostavqawe `ivotne ravnote`e, za osna`ivawe sebe i ozdravqewe od post-incestnog sindroma onih koje su pre`ivele. Postoje i tri jednostavna, op{ta pravila, po kojima treba da se pona{aju svi koji imaju kontakte sa onima koje su pre`ivele incest: nikada ne dodiruj onu koja je pre`ivela incest, bez wene dozvole; nikada joj ne prilazi s le|a da je iznenadi{; nikada ne spre~avaj wene pokrete. U svojim reakcijama u svakodnevnom `ivotu, prema okolini, one koje su pre`ivele incest ~esto pokazuju bes i qutwu, a nekada i nerealni optimizam. U svakom slu~aju, potrebna im je "sigurna ku}a", sa utvr|enim programom, koja bi im ponudila navike i dnevni raspored, sa savetodavcem koji bi bio tu kada se uka`e potreba za wim. Ono {to bi sledilo na putu wihovog ozdravqewa bilo bi kona~no u~ewe da je zdrav seks pa`wa i me|uzavisnost, do`ivqaj sigurnog, intimnog, "`ivotno ja~aju}eg uzajamnog deqewa zadovoqstva". Ili, kako ka`e Zorica Mr{evi}: "To je na~in da ona koja je pre`ivela incest vrati sebi seks i sebe seksu". Otkuda su stariji stekli pravo da ka`u *Pupillus pati pose non intelligutur* (Smatra se da malo dete ne mo`e da pati).

U ~etvrtoj glavi autorka navodi na~ine krivi~nopravne regulative seksualnog zlostavqawa dece po odredbama KZ Republike Srbije, a za primer stranog zakonodavstva uzima odredbe va`e}ih zakona kojima je inkriminisano ovakvo pona{awe u Engleskoj. Osim toga, autorka u ovoj glavi poziva ~itaoce da se opredele da li slu~ajevi dobrovoqnog incesta me|u odraslim osobama (koje wihovi akteri nazivaju qubavqu) treba ka`wavati po odredbama KZ Srbije, jer ~ine bi}e krivi~nog dela rodoskrvwewa. U tim slu~ajevima, zakon je "negiran od strane `ivota"! Ali, *Pudor si quem non flectit, non frangit timor* (Koga ne odvra}a stid, toga ne odbija strah).

U pretposledwoj glavi svoje kwige Zorica Mr{evi} iznosi podatke o radu nevladinih `enskih organizacija za borbu protiv nasiqa prema `enama i deci. Ove organizacije, kao naj~e{}i oblik delatnosti imaju

organizovawe tzv. grupa samopomo}i namewenih `rtvama specifi~nih oblika nasiqa. Solidarnost koja vlada u grupama predstavqa najja~u za{titu od terora i beznade`nosti, ali i najja~u protivte`u traumatskom iskustvu. Me|utim, feministi~kom terapijom, one koje su pre`ivele incest ne mogu re{iti sva pitawa post-incestnog sindroma. Ipak, ova lai~ka terapija 'otvara' one koje su pre`ivele seksualno nasiqe, ali ne mo`e sama da u~ini vi{e od toga. Zbog toga, ka`emo da rad nevladinih organizacija, u pru`awu pomo}i `rtvama nasiqa, mo`e poprimiti pozitivne i negativne karakteristike. Ono {to je dobro, u vremenu ekonomske krize u dru{tvu, ogleda se u pru`awu mogu}nosti zaposlewa mladim qudima, razvijawa gra|anske inicijative, sticawa prakti~nih znawa iz svojih profesionalnih oblasti. Opet, ono {to nosi negativne karaktersitike, vidi se u nedovoqnoj stru~noj kvalifikaciji onih koji pru`aju pomo}, la`nom predstavqawu i isticawu nepostoje}e ekskluzivnosti, olakom {irewu alarmantnih vesti, finansirawu iz inostranstva uz nepo{tovawe doma}ih propisa kao i u o{trom rivalitetu izme|u pojedinih grupa sa sli~nim aktivnostima. Zato, *Pulsate et aperietur vobis* (Kucajte i otvori}e vam se).

Zaista, {ta o incestu re}i na kraju, a da se ne pokvari ono {to je re~eno na po~etku i u sredini, razmi{qa Zorica Mr{evi} u posledwoj glavi svoje kwige. [ta u kratkom razdobqu pojedina~nih, traja}ih `ivota re}i o pojavi o kojoj se vekovima samo }utalo, napasnik {titio (obi~ajno, zakonodavno), a ta se }utwa te{ko razbija i danas, pitamo se mi, ~itaoci (sigurno je da se neki od nas prvi put suo~avaju sa istinom). O incestu se mo`e pisati na razli~ite na~ine. Autorka se oredelila da ~itaocima skrene pa`wu na odrasle osobe koje su kao deca pre`ivele incest. Tako je omogu}ila onima koje su pre`ivele incest da ot{krinu ~vrsto zatvorena vrata jednog paraleleno postoje}eg sveta o kome ni{ta ili skoro ni{ta ne znamo. Zato uvek ima mesta baviti se incestom i pisati o wemu. "Pri~a o incestu nije zavr{ena, ovom kwigom ona je tek po~ela"! "Svaka zatvorena vrata mi se ~ine kao nijema prijetwa. Izgledaju mi kao podmukla usta" (Ivo Andri}, Ex Ponto).

Kwiga Zorice Mr{evi} Incest izme|u mita i stvarnosti poma`e nam da ot{krinemo, ako ne i otvorimo "svaka zatvorena vrata" iza kojih stoji beskona~na patwa onih koje su pre`ivele seksualno zlostavqawe kao deca. U ime onih koje su pre`ivele i `rtava jedna autorka, nau~nica, a pre svega `ena digla je glas i smogla snage da progovori pi{u}i tekst kakav do sada nije objavqen u na{oj literaturi. Mi se, kao ~itaoci, mo`emo aktivno odazvati wenom pozivu ili sa nevericom stajati po strani. Treba je pro~itati!